

ALGEMENE
INLEIDING TOT
DE
ARCHEOLOGIE

PARTIM BOURGEOIS

2019-2020

VOORWOORD

Dit opleidingsonderdeel voor de Bachelors in de Archeologie (eerste jaar) heeft als hoofdbedoeling de student wegwijs te maken in wat archeologie nu eigenlijk wel is, als wetenschap zowel als techniek.

Samen met de opleidingsonderdelen "Prospectie en opgravingstechnieken" en "Inleiding tot de natuurwetenschappen in de archeologie" wordt u een brede waaier aangeboden. Deze drie opleidingsonderdelen vullen elkaar aan.

Deze cursus kunt u best studeren met het handboek : **RENFREW C. & BAHN P.**, *Archaeology. Theories, Methods and Practice*, Thames & Hudson, London, 2012.

Het is boek is nu aan zijn zoveelste uitgave en is gemakkelijk verkrijgbaar in de klassieke boekenwinkels en vormt het basiswerk voor iedereen die archeologie wenst te studeren.

Ook het handboek van **GREEN K. & MOORE T.**, *Archaeology: an introduction*, Routledge, London, 2010.

Daarnaast kan u over onze beide syllabi beschikken die via Minerva ter beschikking worden gesteld, evenals de Powerpoint-presentaties en beelden die in de les zijn geprojecteerd.

Prof. dr. Jean Bourgeois

CONTACTGEGEVENS

Voor specifieke vragen kunt u altijd bij ons terecht.

Postadres

Vakgroep Archeologie

Sint-Pietersnieuwstraat 35, 1ste verd.

B-9000 Gent

Jean.Bourgeois@UGent.be

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

“Archeologie is een opwindend avontuur en een interessante ontdekkingsreis die soms verkeerd begrepen wordt en waar ook nogal eens misverstanden bestaan.”

N.M. White, *Archeologie voor Dummies*, 2009.

Bovenstaande omschrijving van de archeologie is mogelijkwijze een goede omschrijving van waarom u archeologie begint te studeren. Iedereen wil wel Indiana Jones of Lara Croft zijn en hun avonturen beleven. Archeologie zit wel iets complexer in mekaar.

Archeologie wordt dikwijls vereenzelvigd met het technische terreinwerk. Bij het brede publiek is het inderdaad zo dat als men over archeologie spreekt, men eerst denkt aan opgravingen, liefst in verre landen, en eigenlijk vergeet dat deze wetenschap veel meer is dan dat. De bedoeling van dit hoofdstuk is een beknopt overzicht te geven van de archeologie als wetenschap en van enkele opgravingstechnieken. De geschiedenis van dit vak bepaalt in hoge mate de wijze waarop men aan archeologie doet. Daarom wordt vooraf stilgestaan bij deze geschiedenis.

Enkele definities tonen al duidelijk hoeveel uiteenlopende visies op archeologie bestaan.

"Archeologie is de tak van de geschiedenis die zich bezig houdt met de stoffelijke sporen van het verleden van de mens... De archeoloog houdt zich bezig met wat de mens heeft gemaakt: zijn gereedschap, wapens, huizen, graven en tempels."

(Daniel, 1981, p. 9).

"Archeologie is een wetenschap die zich ten doel stelt inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen uit het verleden... De aandacht gaat dus uit naar de wijze waarop mensen hun samenleving ordenen en in stand houden, naar de contacten die zij met anderen onderhielden en de wederzijdse beïnvloeding die daarvan het gevolg was, de manier waarop goederen werden geproduceerd, gedistribueerd en geconsumeerd, de relatie met de natuurlijke omgeving en naar de opvattingen over samenleving, natuur en bovennatuur..."

Onder archeologie verstaan we het systematisch opsporen en interpreteren van materiële overblijfselen die in of boven de grond bewaard zijn gebleven."

(Bloemers & Van Dorp, 1991, p. 13).

"Archaeology is concerned with the full range of past human experience – how people organized themselves into social groups and exploited their surroundings; what they ate, made and believed; how they communicated and why their societies changed."

(Renfrew & Bahn, 1991).

"Archaeology is rather like a vast, fiendish jigsaw invented by the devil as an instrument of tantalising torment since:

- a) it will never be finished*
- b) you don't know how many pieces are missing*
- c) most of them are lost for ever*
- d) you can't cheat by looking at the picture."*

(Bahn, 1989, p. 5).

De eerste definitie is kenschetsend voor de archeologie zoals die in de eerste helft van deze eeuw -en nu nog- wordt bedreven, terwijl de twee volgende definities nauwer aansluiten bij de ontwikkelingen na de jaren zestig. Kenmerkend is dat in het tweede en het derde geval, archeologie als een zelfstandige wetenschap wordt gedefinieerd -en niet meer als een onderdeel van de geschiedenis- en dat ze op een veel bredere basis steunt. De laatste definitie is er meer om de zaken te relativieren!

HOOFDSTUK 2

EEN BEKNOPTTE GESCHIEDENIS VAN DE ARCHEOLOGIE

http://archaeology.about.com/od/historyofarchaeology/a/history_series.htm

2.1. ARCHEOLOGIE VÓÓR DE RENAISSANCE

Vóór de Renaissance is er eigenlijk geen sprake van archeologie. Hier en daar worden wel eens "opgravingen" vermeld, maar het gaat zeker nog niet om een wetenschap. Dat de Babylonische koning Nabonidus (555-538 v.C.) (<http://www.archaeologyexpert.co.uk/Nabodinus.html>) met zijn dochter En-nigaldi-Nanna opzoekingen heeft verricht naar oude tempels om een 'museum' te bouwen, kan worden beschouwd als de eerste vorm van 'archeologisch onderzoek'.

Ook bij Grieken en Romeinen werden soms wel antieke kunstwerken verzameld, maar de geschiedenis van de mensheid steunt ook daar vooral op overleveringen, mythes en teksten. Zelfs in de Middeleeuwen - lees de oudste geschiedenissen van de Franse of Engelse koningen- werd het verleden van de mens niet met archeologische bronnen geschreven.

Met de Renaissance zal hierin verandering komen.

2.2. ARCHEOLOGIE VÓÓR DE 19DE EEUW

In de periode vóór de 19de eeuw zijn twee grote archeologische stromingen te onderscheiden. Enerzijds de kunstgeschiedenis en het Middellandse-Zeegebied, anderzijds het antiquarisme en Noordwest-Europa.

2.2.1. KUNSTGESCHIEDENIS EN HET MIDDELLANDSE-ZEEGEBIED

Vanaf de 13de -14de eeuw werd, dank zij het verspreiden van teksten van klassieke auteurs, het rijke verleden van de Griekenland, Rome en Egypte beter gekend. Men zocht en ontdekte monumenten en kunstwerken die in die tijd werden gebouwd. Munten, inscripties, vaatwerk e.d.m. waren alleen belangrijk in de zin dat ze een illustratieve en kunsthistorische waarde hadden. Vele rijke *dilettanti*, gegoeden, edellieden e.d.m., gingen naar de gebieden rond de Middellandse Zee, kwamen er in contact met de klassieke culturen en legden soms een eigen verzameling aan. Anderen gingen "wetenschappelijker" te werk en gaven een accurate beschrijving van de monumenten en inscripties die ze bezochten.

Verzamelen en beschrijven was duidelijk de eerste bedoeling.

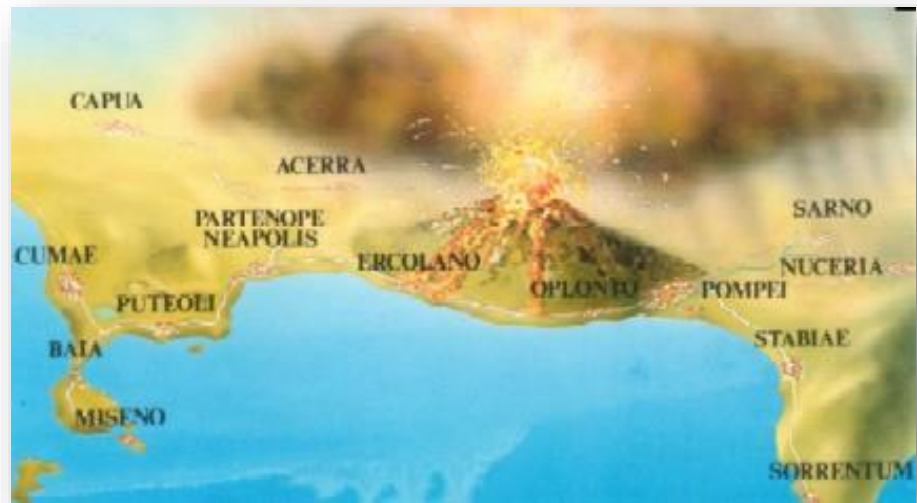
De eerste grote geleerde die de klassieke kunst in historisch verband bestudeerde en de monumenten nauwkeurig beschreef, was Joachim WINCKELMANN (1717-1768) (<http://gutenberg.spiegel.de/autoren/winckelm.htm>). In de 17de eeuw werden tevens geleerde verenigingen opgericht, zoals de *Accademia dei Lincei* te Rome of de *Accademia Secretorum Naturae* in Napels. *The Royal Society of London* werd opgericht in 1660 en de *Académie des Sciences* in Parijs in 1666.

In de loop van de 18de eeuw werden de eerste grote *opgravingen* in het Middellandse-Zeegebied aangevat. De ontdekkingen van Pompeii en Herculaneum lagen daar aan de basis van. Deze Romeinse steden werden in augustus 79 n.C. door de uitbarsting van de Vesuvius onder as en modder bedolven. Plinius de

Oude stierf er, toen hij de uitbarsting van dichtbij wou bestuderen. De ruïnes werden reeds in het begin van de 18de eeuw opgegraven (Herculaneum eerst in 1709, dan systematischer in 1738, Pompeii in 1748). De opgravingen werden gefinancierd door de koningen van Napels, die hun museum ermee vulden. Opgravingstechniek was omzeggens onbestaande; hoofdbedoeling was het vinden van mooie voorwerpen.

(<http://www.uniplan.it/ruins/>) (<http://jpdruine.free.fr/pompei/guide.htm>)
(<http://www.pompeisites.org/index.jsp?idProgetto=5&idLinguaSito=2>).

Het type voorbeeld van deze beschrijvende trend is het onderzoek dat door Napoleon BONAPARTE tijdens zijn veldtocht in Egypte werd bevolen. In 1798 trok hij met zijn Franse troepen door Egypte, samen met een hele groep geleerden, aan wie hij de opdracht gaf de Egyptische beschaving te bestuderen en de monumenten af te beelden en te beschrijven. In 1799 werd in Rosette bij het graven van een versterking door een Franse soldaat, een drietalige -hiërogliefen, Koptisch en Grieks- inscriptie op steen gevonden

(<http://lionel.le.taltec.free.fr/2/TH/Enigme05/Rosette.htm>)

(http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/aes/t/the_rosetta_stone.aspx). De steen, die later als oorlogsbuit door de Engelsen naar het British Museum zal worden gebracht, werd gekopieerd en naar Parijs gestuurd. Daar kon dan, in 1822, de Franse geleerde François CHAMPOLLION (1790 - 1832) de Egyptische hiërogliefen ontcijferen.

(<http://archaeology.about.com/od/cterms/g/champollionj.htm>)

<http://www.touregypt.net/featurestories/champollion.htm>

De hierboven geschetste trend (kunstgeschiedenis = archeologie, ontdekking van de grote beschaving rond het Middellandse-Zeegebied) zal zich in de loop van de 19de en zelfs de 20ste eeuw doorzetten, o.a. door de oprichting van een hele reeks scholen (Britse, Duitse, Franse en andere scholen, ook de *Academia Belgica*) en door de oprichting van universitaire instituten voor Kunstgeschiedenis en Archeologie.

Archeologen als Austen Henry LAYARD (1817-1894), die in Mesopotamië actief was

(http://archaeology.about.com/library/glossary/bldef_layardah.htm), Henry RAWLINSON (1810-1895), die in 1838 het spijkerschrift ontcijferde, Heinrich SCHLIEMANN (1822-1890)

(<http://archaeology.about.com/od/ancientgreece/a/homeric1.htm>)

(<http://www.archaeologyexpert.co.uk/HeinrichSchliemann.html>), die

Troje en de Mykeense beschaving ontdekte, William FLINDERS PETRIE (1853-1942) (<http://www.egyptorigins.org/petriepics.html>),

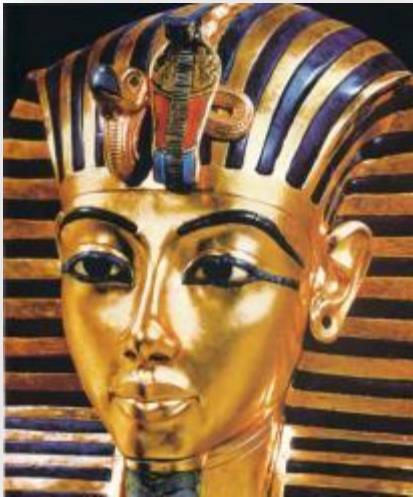
die in Egypte zeer actief is geweest en de veldtechnieken

fundamenteel heeft aangepast, Howard CARTER (1873-1939),

die het graf van Toutankh-Amon ontdekte ([http://www.egypte-](http://www.egypte-info-site.nl/howard-carter.html)

[info-site.nl/howard-carter.html](http://www.egypte-info-site.nl/toetanchamon.html)) ([\[site.nl/toetanchamon.html\]\(http://www.egypte-info-site.nl/toetanchamon.html\)\)](http://www.egypte-info-</p></div><div data-bbox=)

(<http://www.archaeologyexpert.co.uk/HowardCarter.html>) en Arthur EVANS (1851-

1941), die Knossos

(<http://www.dilos.com/region/crete/evans.html>)

(<http://www.historywiz.com/historymakers/arthurevans.htm>) en de

Minoïsche beschaving blootlegde, zetten deze kunsthistorische traditie voort.

Ook minder gekende figuren zoals de Belgische gebroeders Louis en Henri SIRET

(<http://archaeology.about.com/od/archaeologists/g/siretl.htm>), die de

Spaanse Bronstijd aan het licht brachten, leverden baanbrekend werk.

2.2.2. HET ANTIQUARISME EN NOORDWEST-EUROPA

Buiten de landen rond de Middellandse Zee zijn weinig of geen klassieke monumenten bewaard. De daar bestaande monumenten zijn

ook meestal minder 'kunstzinnig'. Desondanks waren reeds in de 16de eeuw lokale geleerden geïnteresseerd in wat later de nationale archeologie zal worden genoemd. Engeland en Scandinavië, maar ook Frankrijk speelden hierin een belangrijke rol. Reeds in 1533 benoemde de Engelse koning Hendrik VIII een *Koninklijke oudheidkundige*: John LELAND (1506-1552). Hij hield zich vooral bezig met het beschrijven van monumenten. De jongere William CAMDEN (1551-1623) besteedde al veel aandacht aan de 'sporen'. Dit onderzoek was uiteraard nog vrij "romantisch" getint. In de 17de eeuw komt er iets nieuws bij: het veldonderzoek. Men gaat nu meer het terrein op en zal zelfs opgravingen ondernemen. John AUBREY (1626-1697)

(<http://archaeology.about.com/cs/glossary/g/aubreyj.htm>) en

vooral William STUCKELEY (1687-1765)

(http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/stukeley_william.shtml)

(http://www.avebury-web.co.uk/aubrey_stukeley.html), die hun naam

hebben verbonden aan Stonehenge, zijn daar goede voorbeelden van. In het begin van de 18de eeuw werd tenslotte de zeer bekende *Society of Antiquaries* (1718) opgericht.

In Scandinavië kende de archeologie in de 16de -18de eeuw

een sterk vergelijkbare ontwikkeling. Johannes BUREUS (1568-1652) werd door Gustaaf Adolf II van Zweden als *Riksantivar* benoemd. Hij schreef studies over runenstenen die hij zelf onderzocht had. Ole WORM (1588-1654)

(http://www.kunstkammer.dk/H_R/H_R_UK/GBworm.shtml)

verzamelde zowat alles (planten, stenen, dieren, archaeologica). Zijn collectie, het *Museum Wormianum*, werd na diens dood aan de koning van Denemarken, Frederik III, geschonken en zou de kern vormen van het eerste nationaal museum in Kopenhagen, in het begin van de 19de eeuw. In 1662 werd aan de Universiteit van Uppsala de eerste leerstoel voor oudheidkunde opgericht.

In Frankrijk was de aandacht voor de mediterrane wereld wel groter, maar ook hier en daar kan melding gemaakt worden van interessante ontwikkelingen in de nationale archeologie. Het

onderzoek van het megalithische graf van Cocherel en van het graf van Childeric in Doornik, in de 17de eeuw, zijn daar voorbeelden van. NAPOLEON III, die tal van onderzoeken liet verrichten naar kampen die C. Julius Caesar tijdens zijn verovering van Gallië zou hebben ingezicht en die ook de *Direction des Monuments Historiques* oprichtte, zette deze traditie verder in de 19de eeuw.

In Amerika is interesse voor de lokale archeologie eveneens in de periode snel na de ontdekking gegroeid. In 1785 beveelt de Spaanse koning om een studie te maken van de monumenten van Palenque, en in Noord-Amerika, wordt de studie van de zgn. Mound builders, de 'oorspronkelijke' indianen, een fel begeerd onderzoeksthema.

2.3. DE NEGENTIENDE EEUW

2.3.1. HET DRIEPERIODEN-SYSTEEM EN DE TYPOLOGIE

In de Oudheid deelde men het verleden op in een gouden, een zilveren, een bronzen en een ijzeren tijdperk (Hesiodos, ca. 700 v.C. in *Ergai kai emeraï*; T. Lucretius Carus, 1ste helft 1ste eeuw v. C. in *De natura rerum*).

Hier verliep de evolutie regressief, van goed naar slecht. In de 19de eeuw werd het drieperioden-systeem uitgedacht. Deze keer ging de ontwikkeling progressief, van minder goed naar beter. De definitieve doorbraak van het drieperioden-systeem heeft men te danken aan de Scandinavische archeologie uit het begin van de 19de eeuw. In de eerste decennia van de 19de eeuw legde Christian Jens THOMSEN, conservator aan het Nationaal Museum van Kopenhagen (1788-1865)

(<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/593037/Christian-Jurgensen-Thomsen>) de basis van het systeem vast.

De *Steentijd* was de periode waarin de wapens en de werktuigen werden gemaakt van steen, been of een ander materiaal, maar waar weinig of niets bekend was over metalen.

De *Bronstijd* was de periode waarin wapentuig en snijdend gereedschap van koper of brons werd gemaakt en er niets, of zeer weinig, over ijzer was gekend.

De *Ijzertijd* is de derde en laatste periode, waarin ijzer werd gebruikt voor alle voorwerpen waarvoor het geschikt is, en daarbij het brons verving.

Jens Jacob Asmussen WORSAAE (1821-1885), opvolger van Thomsen in het Museum van Kopenhagen, paste de gegevens van Thomsen toe op het terrein (via een opgravingsmethode die aandacht besteedde aan de stratigrafie) en bewees de waarde van deze stelling. Vandaag wordt het drieperioden-systeem niet echt meer in twijfel getrokken. Het vertrekt eigenlijk van twee veronderstellingen, nl. enerzijds dat de bewerking van steen, brons en later ijzer steeds meer technische kennis vereist en anderzijds dat de geschiedenis van de mens een gestadige groei van technologische kennis laat zien, van eenvoudig naar complex. Dit beeld van technologische ontwikkeling is vrij typerend voor de 19de eeuw, zelf een tijd van industriële ontplooiing. Vertrekkend van dezelfde beginselen legde de Zweedse archeoloog Oscar

MONTELIUS (1843-1921)

(<http://archaeology.about.com/cs/glossary/g/montelius.htm>) de basis van de typologie -het rangschikken van artefacten of voorwerpen in een chronologische sequentie. Volgens hem maken artefacten een wetmatige en herkenbare ontwikkeling door wat vorm, productietechniek en andere kenmerken aangaat (zie verder).

2.3.2. GEOLOGIE, DE OUDERDOM VAN DE MENS EN HET EVOLUTIECONCEPT

Reeds in de 18de eeuw hadden verschillende geleerden gesteld dat de geschiedenis van de mens veel ouder was dan de bijbelse leer liet uitschijnen. In 1658 was de aartsbisschop Usscher, via een berekening op basis van het Oude Testament gekomen tot het besluit dat de schepping van de mens geschiedde op 25 oktober 4004 vóór Christus. Tegen deze leer ingaan was in de 18de, maar ook in de 19de eeuw geen gemakkelijke zaak.

De geologie, die zich reeds in de 18de eeuw tot een echte wetenschap ontwikkelde bekeek het verleden vanuit een nieuw oogpunt. In 1785 publiceerde de Schotse geoloog James HUTTON (1726-1797) (<http://www.nndb.com/people/213/000104898/>) zijn *Theory of the Earth*, waarin de principes van de stratigrafie en de

ouderdom van de aarde vastgesteld werden. Nog meer dan Hutton is Charles LYELL (1797-1875)

(<http://www.natuurinformatie.nl/nm.dossiers/natuurdatabase.nl/i002019.html>) de grondlegger van de moderne geologie.

Twee uitgangspunten van de geologie zullen in de archeologie toegepast worden en fundamentele gevolgen hebben. Enerzijds is er de stratigrafie, anderzijds het principe van de context.

Met *stratigrafie* bedoelen we het principe volgens hetwelk een onderliggende laag ouder is dan de bovenliggende. Vòòr de 19de eeuw was er meestal nog niet zoveel aandacht voor de stratigrafie van archeologische sites. Uitzondering hierop was Thomas JEFFERSON (1743-1826) (http://archaeology.about.com/library/glossary/bldef_jeffersont.htm)

(http://archaeology.suite101.com/article.cfm/thomas_jeffersons_bones), die later president van de Verenigde Staten van Amerika zou worden, en die in 1784 op zijn gronden een grafheuvel van de Indianen opgegraven heeft. In

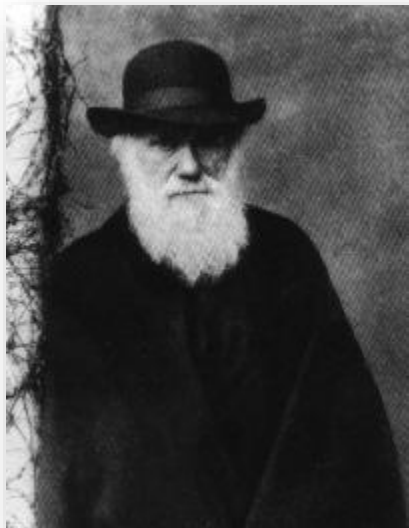

Europa was vooral generaal Augustus Lane-Fox PITT-RIVERS (1827-1900) met zijn opgravingen in Cranborne Chase een uitstekend voorbeeld van goed geleide opgravingen met aandacht voor de stratigrafische context.

Met *context* wordt bedoeld dat wat in één zelfde laag wordt gevonden principieel tot een zelfde periode hoort. Dit principe zal aan de basis liggen van de discussie rond de ouderdom van de mens. Inderdaad, de ontdekkingen door John FRERE (1740- 1807) in Hoxne en Jacques Crèvecoeur BOUCHER DE

PERTHES (1788-1868)

(<http://www.archaeologyexpert.co.uk/boucherdeperthes.html>) in de buurt van Abbeville van werktuigen in stratigrafische context met fossielen, wezen op de zeer hogeouderdom van de mensheid. In België vond Philippe-Charles SCHMERLING (1791- 1836), een hoogleraar aan de Universiteit van Luik, in grotten van de provincie Luik zeer oude menselijke fossielen. In Engis vond hij nl. de schedel van een Neanderthal-kind, samen met fossielen van verdwenen diersoorten (mammoet, wolharige neushoorn, holenbeer en hyena).

Het wordt wachten op de evolutieleer van Charles DARWIN (1809-1882)

(<http://www.sc.edu/library/spcoll/nathist/darwin/darwin.html>) vooraleer deze gegevens over de ouderdom van de mens in een groot theoretisch kader worden gegoten en tenslotte definitief aanvaard zullen worden. Darwin, o.a. beïnvloed door Thomas MALTHUS en door de principes van Charles Lyell, zal met zijn werk *On the Origin of Species* (1859) de grondslag leggen van de evolutieleer. Deze leer is in de 19de eeuw niet alleen van belang geweest voor de oudste geschiedenis van de mens, maar heeft ook geleid tot nieuwe inzichten in

de evolutie van de menselijke beschaving. Wij denken hier meer speciaal aan Edward TYLOR (1832-1917) en Lewis Henry MORGAN (1818-1881) die stelden dat menselijke groepen evolueren van *savagery* (wildendom, primitieve jacht) over *barbarism* (barbarendom, primitieve landbouw) naar *civilization* (beschaving, de hoogste vorm van ontwikkeling). Op hun beurt zullen ze, samen met Darwin, invloed uitoefenen op maatschappelijke filosofen, zoals Karl MARX en Friedrich ENGELS die dan weer vele archeologen zullen inspireren, zoals V. Gordon Childe (zie verder).

Het drieperioden-systeem en de typologie, de geologie, de ouderdom van de mens en de evolutietheorie liggen aan de basis van de archeologie van het begin van de 20ste eeuw. De 19de eeuw is dan ook de periode van de grote ontdekkingen van oude beschavingen: Griekenland en Rome, Egypte, de pre-klassieke Griekse beschavingen, Mesopotamië maar ook Centraal- en Zuid-Amerikaanse beschavingen. De eerste helft van de 20ste eeuw zal dan, naast verdere ontdekkingen, de eeuw zijn waarin de archeologie zal pogen de talloze gegevens, die men kon rangschikken, in grote interpretatieve theorieën te gieten. C. Renfrew noemt deze periode "Classification and Consolidation".